

# Manas Destanı'nda Irçı Oğul ve Görevleri\*

Feyzan Göher\*\*

## Öz

Manas Destanı, Kırgız halk edebiyatının önemli bir ürünü olmasının yanı sıra, tarihi ve kültürel değeri açısından tüm Türk Dünyasının hazinesidir. Bu destanda Türklerin gelenek ve göreneklerini, geçmişle ilgili algılarını, önem verdikleri değerleri, kültürel ve sanatsal özelliklerini görmek mümkündür. Türk müzik tarihi ve Türk halk edebiyatı için büyük değer taşıyan ozanlar da Manas Destanı'nda yer alırlar. Bu ozanların başında, destanın önemli karakterlerinden olan Irçı Oğul gelir. Irçı Oğul'un bir ozan olarak yüklendiği görevleri tespit etmek, bu çalışmanın temel amacıdır. Buradan hareketle ozanların Kırgız ve tüm Türk Dünyasındaki önemini vurgulamak da amaçlanmaktadır. Betimsel karakterli bu araştırmada, Manas Destanı'nın çeşitli varyant ve neşirlerinden faydalanılmıştır.

Çalışmanın sonunda Irçı Oğul'un duyuru yapma(münadilik), habercilik, eğlendirme, cesaret verme, övgü/methiye düzme, ağıtcılık, vasiyet ırları söyleme görevleri bulunduğu ve Manas Destanı'nda bu görevlere ilişkin örneklerin zengin şekilde yer aldığı belirlenmiştir. Sonuçlar, ozanların Türk toplumu için önemini ortaya koymakta ve müziğin Türklerin hayatındaki konumunu vurgulamaktadır.

## Anahtar Kelimeler

Destan, Manas Destanı, ozan, Irçı Oğul, kopuz, tarihsel müzikoloji, kültürel müzikoloji.

\* Geliş Tarihi: 10 Şubat 2015 – Kabul Tarihi: 13 Temmuz 2016

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Göher, Feyzan. "Manas Destanı'nda Irçı Oğul ve Görevleri." *bilig*, no. 101, 2022, ss. 115-134.

\*\* Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Müzikoloji Bölümü – Niğde / Türkiye

ORCID: 0000-0001-5313-0763

feyzan\_goher@yahoo.com

## Giriş

Uzun Türk tarihi boyunca, Türk şiirinin müzik eşliğindeki serüveni devam etmiştir. Yıldırım (505), bu gelişim süreci içinde adlarını bildiğimiz ve bilmediğimiz sayısız sanatçının sanata olan hizmetlerinin ve bu bilinmez zamanlar içinde adları unutulmuş ozanlarımızın yaratıcılık özellikleri ve toplum hayatındaki işlevlerinin, Dede Korkut kimliği ile karşımıza çıktığını ifade eder. Şüphesiz Dede Korkut, bilge ozan kimliği ile toplum içinde çok önemli bir konumda bulunmaktaydı. Biz de bu çalışmada, Manas Destanı'nda yer alan bir ozan olan Irçı Oğul'u incelemeye gayret ettik.

Ozanlar, toplum hayatında saygın bir konumda olmuş ve farklı işlevleri yerine getirmişlerdir (Yıldırım 509). Ozanların toplumdaki yerleri, destanlara yansımıştır. Örneğin Dede Korkut Kitabı'ndan anladığımızı göre, ozanlar, Oğuz aşiretleri içinde özel bir yere sahiptir ve onlar, bu toplum içinde ayrı bir zümredir. Ozanlar, toplantılarda, halkın toplu bulunduğu yerlerde düğünlerde, beylerin önünde destanlardan parçalar okuyarak (Gökyay 1106), destanların oluşumu, gelişimi ve yayılımı konusunda son derece büyük etkilere neden olmuşlardır.

Doğrudan tarihî kaynak olarak kabul edilmeseler de ait oldukları toplumun kültürel özelliklerini barındıran, bu değerleri nesilden nesile aktaran edebî eserler olan destanlar, pek çok sosyal bilim dalı için önemli birer kaynaktır. Kırgız Türklerinin ünlü destanı Manas da, asıl kahraman Manas çevresinde gelişen olayları anlatan, Türk hayatına ait önemli değerler barındıran bir eserdir.

Destanlar, tarihçiler, dilbilimciler, edebiyatçılar, halk edebiyatçıları tarafından belli amaçlarla, çeşitli açılardan incelenmişlerdir. Destanlar yukarıda sözü edilen alanlar için olduğu kadar müzik bilimi -bilhassa tarihsel ve kültürel müzikoloji- yönünden de eşsiz birer kaynaktırlar.

Destanlar, tarihî kaynakların tasnifi içinde, sözlü kaynaklar kısmında yer alırlar (Kütükoğlu 20). Bu anlamda destanların içindeki müzikle ilgili her türlü bilgi, tarih metodolojisini kullanan tarihsel müzikoloji açısından da öneme sahiptir.

Bu çalışma, Irçı Oğul özelinde şekillenen tipolojik bir araştırma olmakla birlikte; Irçı Oğul'un yerine getirdiği görevlerde müziğin önemli konumunun belirlenmesi ve gerek toplum, gerekse hükümdar tarafından bir ozana

verilen önemin saptanması açısından tarihî müzikoloji kapsamında da veriler sunmaktadır.

Yukarıda ifade edilen bilgiler doğrultusunda bu çalışmanın amacı, Manas Destanı'ndaki önemli karakterlerden olan İrçî Oğul'un görevlerini tespit etmek, İrçî Oğul özelinde ozanların başlıca görevleri ve bu görevlerde müziği kullanma durumları konusunda saptamalarda bulunmaktır.

### **Araştırmanın Metodu ve Kapsamı Üzerine**

Betimsel karakterli bu çalışmada literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Manas Destanı'nın ilk ve en geniş bölümü olan “Manas” kısmı ele alınmıştır. Çalışmada faydalanılan varyantlar şöyledir:

Naskali ve Yıldız tarafından neşredilen Radloff varyantı, Türkmen ve Uraimova tarafından neşredilen Orozbakoğlu varyantı, Kırgız Milli Kütüphanesi'nce dijital ortama aktarılan Sayakbay Karala oğlu varyantı ve İnayet tarafından neşredilen Yusuf Mamay varyantı. Araştırılan konuya ilişkin bir detay atlamamak adına, Kırgız Milli Kütüphanesi'nce dijital ortama aktarılan Orozbakoğlu'ndan derlenen dört ciltlik Manas Destanı adlı eser ve Mamay'dan derlenen varyant da bir kez daha incelenmiştir.

Çalışmada ayrıca, Keneş Yusupov'un, Radloff varyantı ile Doğu Türkistan ve Afganistan'daki Manas varyantlarını inceleyerek ortaya koyduğu nesir biçimindeki Manas Destanı adlı eserden ve Çetin Pekacar'ın “Türkiye'ye Göç Eden Pamir Kırgızlarından Derlenen Manas Destanı” başlıklı çalışmalarından faydalanılmıştır. Çalışma örneklemini yukarıda sunulan temel kaynaklardan oluşmakla birlikte, Abdülkadir İnan'ın Orozbakoğlu varyantından; Fatih Korkmazlar'ın ise Radloff varyantından özetleyerek sundukları, sadeleştirilmiş eserler de incelenmiştir.

### **İrçî Kelimesi ve İrçî Oğul**

Destan anlatıcıları için Türk Dünyasında farklı adlandırmalar mevcuttur. Cırşı, haycı, kayçı, toolçu, cırav, bağşı, sesen, akın, çiçen, aşığı, olonghoust bu adlardan bazılarıdır. Manas Destanı'nın ilk ortaya çıktığı dönemlerde destan anlatıcılarına ırçî veya *comokçu* denildiği bilinmektedir (Ergun 99, Akyüz 18).



**Resim 1.** “Akındar” (Ozanlar), Aytiev, Kojahmetov 1956-1957,  
*Manas Ensiklopediya* I, 22.

Irçı/ırcı, Kırgızlarda destan anlatıcıları için kullanılan terimlerden birisidir. *Manas Ansiklopedisi'*nde Irçı, “Şiiri hemen ezberleyen, konuştuğça üreten, durduğu yerde yaratan ozan” olarak tanımlanır (Kırbaşev 566). Burada geçen ır kelimesi, türkü, şarkı anlamlarına gelmektedir (<http://tdkterim.gov.tr/bts>). Ir, Kırgız Türkçesinde de hem şarkı hem de şiir ve şiirin bir parçası (mısra gibi) anlamlarında kullanılmakta, aynı zamanda kafiye, ritim ve müzik anlamlarını da içermektedir.

Irçı, Kırgız Türk edebiyatında “akın” gibi âşık anlamında kullanılmıştır (Çeribaş 67). Geniş bir kullanım alanına sahip olan akın kelimesinin öğretici, duacı anlamlarına gelen Farsça “ahund” kelimesiyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Akın, Kırgızlar arasında irticalen şiir söyleyen şair anlamında da kullanılmaktadır (Çobanoğlu 63). Bu terim, çağdaş şairler için de kullanılabilir. Ayrıca Hakaslardaki haycılar ya da Altaylardaki kayçılar gibi destan anlatıcısı anlamına da gelmektedir (Ergun 25). “Akın”lık, halk ozanı ve destan anlatıcı anlamlarında “ırçı” ile bağdaşmaktadır.

Bunun dışında ırçı, şarkı, türkü söyleyen kişi manasıyla halk sanatçısı anlamına da gelmektedir (Çeribaş 67). *Manas Destanı'nın* önemli karakterlerinden olan Irçı Oğul da adını mesleğinden almaktadır.

Manas Destanı, hacmi bakımından diğer destanlardan farklı olduğu gibi, anlatıcıları açısından da ayrı bir yere sahiptir. Bu destanı anlatan ozanlara özel bir ad olan *manasçı* kelimesi yakıştırılmıştır. Manas'ı yaratanlar, büyü-tüp zenginleştirenler, onu koruyup nesilden nesile ulaştıranlar, manasçı ismi verilen edebi söz ustalarıdır (Türkmen vd. 19). Manas destanını halk arasında söyleyip, onu gündün güne geliştiren ve yüksek bir seviyeye ulaştıran manasçıların (Kıdırbayeva 21) en tanınmışları arasında Balık Bekmurat, Tı-nıbek, Togolok Moldo, Sağımbay Orozbekoğlu, Muzooke, Sayakbay Karala oğlu, Cusup Mamay sayılabilir. Ancak bir de yaşayıp yaşamadığı efsanelerle karışan manasçılar vardır ki bunların en başında Irçı Oğul gelmektedir.

Manas Destanı'nı meydana getirip yaşatan manasçılar, aynı destanda karışımıza destan kahramanı olarak da çıkabilmektedirler. Manas Destanı'nda sıkça görülen Irçı Oğul (Irçı uul), destanın önemli karakterlerinden birisidir. Destanda Irçı Oğul ile birlikte, Kırgızlarda ve tüm Türk Dünyasında ozanların ne gibi görevlerinin olduğu, toplumdaki yerleri ve değerleri hakkında önemli bilgiler edinebilmekteyiz.

Irçı Oğul, Manas Destanı'nın tüm varyantlarında kırk muhafız (“çoro”) arasında yer alır ve “İramanın Irçı Uul” lakabıyla anılır. Destanın farklı varyantlarında Irçı Oğul, “İçkırı bapik kırk muun” (uçkuru kırk boğum) olarak da isimlendirilmiştir (Kıdırbayeva 30). Asıl ismi olan Karatay'dan ise hemen hemen hiç söz edilmez. Sağımbay Orozbekoğlu'nun varyantında ilk olarak “Nesli Kazak'ın ulu yüzünden” diye tanıtılır (Kırbaşev 566). Manas'ın kahramanlıklarını türküye; çekilen acıları ağıta katan, kırk çoradan (yiğitten) birisi olan İraman'ın Irçı Oğlu'nu, ilk manasçı sayan pek çok kişi vardır (Danıyarov 80, Cumakunova 90). Cusup (Yusuf) Mamay'dan derlenen destanın Doğu Türkistan varyantının giriş kısmında da Irçı Oğul'un Manas'ın ölümünden sonra, Manas Destanı'nı söylemeye başladığı ifade edilir (Mamay 10). Irçı Oğul, halk arasındaki rivayetlere göre, Kazakların Uлуу Cuz ya da Kırgızların Teyit boyuna mensup olarak kabul edilmiş; Manas ölene kadar yanında bulunmuş ve öldükten sonra da Manas'ın yaptığı işleri, yiğitliklerini koşok (ağıt) olarak ilk söyleyen kişi olmuştur. Yine halk arasında ağıt olarak söylenen bu sözlerin, daha sonra Toktogul tarafından derlenerek ortaya konulduğu da rivayet edilir (Kırbaşev 566, Çeribaş 72-73). K. Rahmatullin bu konu ile ilgili detaylı bilgiler sunmuş, Irçı Oğul'un Manas'ın kahramanlıklarını anlatan bir ozan olduğunu vurgulamıştır (Gölgeci 66)<sup>1</sup>. Irçı Oğul'un gerçekte yaşamış

bir ozan olup olmadığı bir yana, Manas Destanı'ndaki önemli karakterlerden birisi olduğu ve ozanlara ilişkin mühim değerler barındırdığı açıktır.

### **Manas Destanı İçinde Irçı Oğul ve Görevleri**

Çalışmanın bu kısmında, Manas Destanı'nda Irçı Oğul ile ilgili olduğu tespit edilen kısımlar sunulmuş ve yorumlanmıştır:

Destanda Manas'ın Irçı Oğul ile karşılaşması, Orgo Han'ın yenilmesi sonrasında olur. Buna göre Orgo Han'ın hatunu Samankul Hanım, bağışlanmasını isterken yanındaki ırçıya Manas'ı öven ırlar (türküler) söyler. Asıl adı Karatay olan ırçının işe yatkın, sözü düzgün, uyanık, her şeye yeteneği olduğunu gözlemleyen Manas, onu Samankul Hanım'dan kendine muhafız olarak ister. Daha sonra ırçının Karatay ismi kaybolur ve Iraman'ın Irçı Oğul adı ile anılır (Orozbakoğlu 93, Kırbaşev 566). Bir anlamda ırçılık özelliği, kendi isminden öne çıkar.

“Hatun eğer uygun görürseniz, bu oğul bizi sabah akşam eğlendirsin, dedi Manas... Iraman'ın oğlu ise bahadır, Manas'ın kırk yiğidinden biri oldu. Adı unutulup yerine Irçı oğlan diye adlandırıldı” (Yusupov 78).

Manas ve Irçı Oğul'un karşılaşması, destanda bu şekilde yer bulur. Burada, Samankul Hanım'ın Kırgız adetlerine uygun olarak bir ırçıya yani şarkı/türkü söyleyen kişiye, muhtemelen Manas'ı öven şarkılar söyletmesi, böylesine kritik bir görüşmede bile, Kırgız âdetlerinde müziğin yerini göstermektedir. Manas'ın bu şarkıcıyı beğenerek, Samankul Hanım'dan onu istemesi ve daha da önemlisi onu ünlü kırk çorasından (yiğitlerinden) biri yapması, türkü, şarkı söyleyen ozanlara nasıl bir değer verildiğini net şekilde ortaya koymaktadır. Irçı Oğul'un bu karşılaşmada, methiye düzme ve bu şekilde gergin ortamı yumuşatma vazifesi olduğunu görmekteyiz.

Destana bu noktada giriş yapan ve önemli karakterlerden birisi olan Irçı Oğul, hana sürekli yakın olan, ordusunda bulunan ve çeşitli durumlarda ırlar söyleyen ozan kimliği ile destan boyunca önemini koruyacaktır.

Ozanların Türk orduları içinde yer alması, çeşitli tarihi kaynaklarla sabittir. Köprülü (131-132), Abû-Hayyân'ın verdiği bilgilere dayanarak, Memlûk ordusunda ozanların varlığına işaret eder ve mutlaka Selçuklu ordularında da ozanların yer almış olacağını ifade eder. Irçı Oğul'un, Manas'ın ordusunda yer alması da benzeri bir durumdur.

Çeşitli varyantlarda Irçı Oğul'un kimi meziyetlerinin övüldüğünü görmekteyiz. Örneğin Karala oğlu'nun anlatımında şu dizeler yer alır:

“Эр Шууту айтып мындай кеп, Көк жалдын тийди колуна, Бирөө  
Брамандын Ырчыуулу, Ычкыры түпөк кырк муунду, Тебетейи  
чоктуу кул, Айтса оозу шоктуу кул” Er Şuutu söyledi şöyle bir söz, Gök-  
cal'ın geçti eline, Biri Iraman'ın Irçı Oğul, Kuşağı түpök<sup>2</sup> kırk boğum, Başlığı  
ateş gibi kul, Ağzında hazır sözlü uyanık kul (Karalaev 1: 15/387-392).<sup>3</sup>

Diğer yiğitlerle birlikte, Irçı Oğul'a yönelik övgü sözlerine Sagımbay Oroz-  
bakoğlu'ndan derlenen Manas Destanı'nda sıkça rastlamak mümkündür:

“Ырчыуул, Бозуул ыктуусу, Эр Тазбаймат мыктуусу, Кадыр жайнак  
- Шууту, Түмөн жайнак куусу” Irçı Oğul, Boz Oğul maharetlisi, Er Taz-  
baymat en iyisi, Kadır heyecanlısı - Şuutu, Tümenin can alıcı kurnazı (Oroz-  
bakoğlu 2: 6/1302-1305, Orazbakoğlu 4: 7/480).

*Ырчыуул, Бозуул ыктуусу...* Irçı Oğul, Boz Oğul maharetlisi (Orozba-  
koğlu 3: 2/584, Orozbakoğlu 4: 7/517).

Yusuf Mamay'dan derlenen Manas Destanı'nın Doğu Türkistan Kırgız Var-  
yantı'nda da Irçı Oğul'un övüldüğü görülür:

“Irçı-uul deneni biri varmış, Iraman'ın oğlu imiş, Çok akıllı biri imiş, Söyle-  
diği söz yerinde imiş” (Mamay 11/1619, 12/28<sup>4</sup>, İneyet 335).

Çeşitli varyantlarda akıllı ve doğru sözlü olarak nitelendirilen Irçı Oğul'un  
tespit edilen davranışlarına ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Manas'ın Şooruk Hanı yenmesi sonucunda karşı tarafın hediye ettiği genç  
kızların niteliklerinin övülmesi işini Irçı Oğul yapar. Daha sonra, genç kız-  
lara eşlerini seçme hakkı verilir ve Irçı Oğul bu sefer genç kızlara yönelik  
olarak şu şarkıyı söyler:

“İster yaşlı, ister genç, Mutsuz kızlar gözünü aç, Sizi arzu ededuran, Kara  
Kırgız halkıdır. Hangisini istersen, Tuttuğunuz erkektir” (Yusupov 116).

Burada öncelikle ozanların övgü yapma/methiye dizme; sonra da *ilan etme/*  
*duyuru yapma/münadilik*<sup>5</sup> görevleri dikkat çekmektedir. Çalgısı ile şarkı  
söyleyerek duyuru yapan ırçılar, sadece bağırarak duyuru yapan birine göre  
daha ilgi ile dinleniyor olmalıdır. Ayrıca böyle bir duyuru şeklinin kulağa  
hoş geleceği de açıktır.

Manas'ın Irçı Oğul'u kırk yiğidi, yani en güvendiği adamları arasına aldığını daha önce de belirtmiştik. Destanda zaman zaman bu kırk yiğidin arasında Irçı Oğul, *Irman'ın Irçı-uul* (Naskali 43) şeklinde anılır. Bilindiği üzere kırk sayısı, Türk destanlarının vazgeçilmez motifidir. Kırk yiğit figürü de Türk mitolojisinde sıklıkla işlenir. Her kahraman ve cesur yiğidinin aralarında rütbe sırası bulunan bir maiyeti vardır. Manas destanında Almambet ve Bakay'dan sonrakiler çora/çoro unvanını kullanırlar (Karabacak 198). Irçı Oğul da bu ayrıcalıklı yiğitlerden birisi olarak kabul edilmiştir.

Sagımbay Orozbakoğlu'ndan derlenen Manas Destanı'nın dördüncü cildinde yer alan “Kahraman Almambet'in Keşife Sırgak'ı Götürmesi” bölümünde Irçı Oğul'un söz söyleme şeklinin iki kez övüldüğü görülmektedir:

*“Ырамандын Ырчы уул, Ычкыры бапик кырк муун Тебетйи чоктуу кул Айтаар оозу шоктуу кул”* Irman'ın Irçı Oğul, Kemerü püsküllü, Börkü püsküllü kul, Söyleyecek sözü keyifli kul (Orozbakoğlu 4: 10/27-30, 10/845-857).

Destanın ilerleyen kısımlarında Irçı Oğul'un yuğ/yoğ yani cenaze töreninde sagu/ağıt söylediği görülür. Burada ozanın *ağıtçılık* görevini üstlendiğini görürüz. İlgili kısım Kökötöy'ün ölümü üzerine işlenir:

“Kökötöy bayın çadırında, Irman'ın Irçı oğlu, halk âdetine göre kopuzunu eline alıp, Kökötöy bayın ölümüne ilk olarak sagu söyledi” (Yusupov 172).

Irçı Oğul'un söylediği ağıtın sözleri de aynı kaynakta yer bulmuştur.

Türklerin dini mahiyetli adetlerinden olan yuğlar, yani matem ayinleri, çok eski dönemlerden beri takip edilebilmektedir. Muhtelif yerlerde Türkler arasında hala devam eden “yuğ” kelimesine ve bu törenlerde yer alan yuğcu ve sığıtçılara, ilk defa Orhun Kitabeleri'nde tesadüf edilmektedir (Köprülü 95-97). Oğuz Efsaneleri'nde, Kitab-ı Dede Korkut'ta tesadüf edilen matem ayinlerinde şiirin ve şairin yeri gayet açıktır. İlk zamanlarda ruhani bir mahiyeti olan şair, ölünün gömülmesi için uygun zamanı seçip, kopuzu ile çaldığı nağmelerle matem merasimini canlandırıyor. Daha sonraki dönemlerde ise ölünün hatırasını yaşatacak şiirler, kopuz eşliğinde okunmaya başlandı (Köprülü 103). Yukarıda sunulan örnekte, Irçı Oğul'un da yuğcu yani ağıtçılık görevini üstlendiğini görmekteyiz.

Türk dünyasında at yarışları, güreşler gibi mücadeleler büyük öneme sahiptir. Yarışlar, Türk eğlencelerinin bir parçasıdır. Çin kaynakları, Türklerin dü-



zenlediği çeşitli toplantıların, büyük eğlencelere sahne olduğunu belirtmiştir. Türkler, bu toplantılarda yarışlar yapar, şarkılar söyler ve bolca kımız içerlerdi (Seyitdanlıoğlu 4). *Manas Destanı'nda* da bu yarışmaları görmek mümkündür. Yarışlarda ozanların *ilan etme/duyuru yapma* görevini icra ettiği görülür:

“Püsküllü Kalpak giyen Iraman'ın Irçı oğlu yanına tercümanı Caş Aydar'ı alıp kalabalık halka at yarışı yapılacağını duyurdu. Ezelden beri at seven Kırgızlar, ziyafet ile aşın keyfini at koşturan çıkarır diyerek gelmişlerdi...” (Yusupov 193).

Irçı Oğul'un duyuru yapma işlevi, bir başka varyantta şöyle yer bulur: “*Журтка угузуп жарларын, Ырамандын Ырчыуулу, Ырчы уулуна баитатын, Жарын угуп алганда*” Yurda yayıp duyurularını, Iraman'ın Irçı Oğlu, Irçı Oğlu'na başlatıp, Duyurusunu dinledikten sonra (Karalaev 2: 1/5578-5581).

Iraman'ın Irçı oğlunun bir münadi olma özelliği destanda birçok kez işlenmiştir. Irçılar, kimi zaman sadece kendi sesleriyle şarkılar eşliğinde, kimi zamansa kopuz ya da başka bir çalgı ile duyurular yaparlardı. Elbette tek görevleri bu değildi, ama *Manas Destanı'nda* da defalarca görüleceği üzere, ilencilik, ozanların önde gelen görevlerindedir. Burada da Irçı'nın at yarışlarını halka ilan ettiği görülmektedir. Irçı'nın diğer kişilerden farklı olarak, püsküllü bir kalpak giydiği ifade edilmiştir. Irçı'nın yanında tercümanının bulunmasının nedeni, Kırgızların kendi ülkelerinde değil, Bokmurun'un ülkesinde bulunmalarıdır. Irçı'nın Kırgızca söyledikleri, Taciklere tercüme edilmektedir.

Irçı Oğul'un münadilik görevine bir başka örnek ise mızrak yarışlarından önce görülür: “Koşu atları daha gelmemişti. Atlar gelinceye kadar halkın canı sıkılır diye Iraman'ın Irçı oğlu sıradaki mızrak yarışını ilan edip yiğitleri ortaya çağırıldı. Bokmurun mızrak yarışı için yüz savaş atı, ayrıca dokuz yüz at ödül koydu” (Yusupov 200).

Orozbakoğlu'ndan derlenen destanın üçüncü cildinde yer alan “Koşoy ile Coloy'un Güreşi” bölümünde de Irçı Oğul'un duyuru yapması yer alır:

“Көкөтөйдүнкөктуусу, Көтөрүлдү калкылдап, Ырамандын Ырчыуулу Жар чакырды баркылдап” Көкötöy'ün gök tuğu, Yükseldi dalgalanarak, Iraman oğlu Irçıuul, Duyuru yaptı bağırarak (Orozbakoğlu, 4. kitap, 9/1-4). Aynı kaynağın on birinci bölümünde ise yine aynı dizeler vardır ve ardından Irçı Oğul'un tüm Müslümanları davet ederek yaptığı duyurunun sözleri yer alır (Orozbakoğlu 4: 11/1-9).

Diğer bir kısımda ise Irçı Oğul'un kopuzu ile askerlere duyuru yaptığı görülür: "...Manas emir verdi. Iraman'ın Irçı oğlu sefer atına binerek, eline kopuz alıp, Almambet'in gaza ordusuna han olduğunu duyurdu..." Manas'ın gali-biyeti de halka Irçı Oğul ile duyurulur. Bu duyuruda taşkınlık yapılmamasına yönelik ikaz da vardır: "Ulu Manas'ın yarlığını dinleyin, millet! Kakançin hanı itaat etmiştir. Çet-Beecin'in asil hanı Manas oldu, millet. Bin güzel kıza bir yiğit çıksın halkım! Kakançin'i yendik diye taşkınlık etmeyin millet, sarhoş olup kendinizi kaybetmeyin halkım! dedi Irçı oğlu çene çalarak" Irçı Oğul güreş müsabakaları öncesinde, Kırgız yiğitlerini cesaretlendirmek amacıyla onları över: "Iraman'ın Irçı oğlu çene çalıp Kırgızların yiğitlerinin, bahadırlarının adlarını söyleyerek onları övüp göklere çıkarmış..." (Yusupov 195, 219, 246). Burada tıpkı savaş alanlarında olduğu gibi, yarışmalarda da ozanların cesaret verme amacıyla şarkılar söylemesine bir örnek yer alır.

Ozanlar, yüzlerce yıl ordularda yer almış ve cesaret dolu türküler, kahramanlık menkıbeleri okumuşlardır. Destanın ortaya çıktığı dönemlerde Türk halkının büyük çoğunluğu aynı zamanda asker kimliği taşıyordu. Ozanlar da ordularda sadece cesaret vermek için değil, gerektiğinde savaşmak için de yer almışlardır. Irçı Oğul, Manas'ın kırk yiğidinden birisi olarak aynı zamanda bir savaşçıdır: "Altun hilalli kızıl bayrağı, Yüksekçe kaldırıp, Acımadan hareket etti. Abdıl-da ile Irçı Oğul" (İnayet 310).

Irçı Oğul'un adı, savaş esnasında kırk yiğidin arasında *sık sık zikredilir*:

"Үзүктөй калпак Шууту кул, Ирамандын Ирчыуул, Кырктын башы Кыргыз чал" Keçe kalpak er Şuutu kul, Iraman'ın Irçıuul, Kırkın başı Kırgılçal... (Karalaev 2: 9/2693-2695).

Daha önce de değinildiği üzere Köprülü (130-135), Memlûklerden Anadolu Oğuzlarına kadar pek çok Türk devleti ve topluluğunda, ozanların ve ozan kelimesinin varlığına işaret eder. Ozanlar, Türk insanının yaşamında büyük bir yere sahip olduğu için hükümdarlar ve halk, onlara karşı saygı beslemiştir (Hey'et 85). Onlar, bilgi birikimleri, deneyimleri, söz dağarcıklarının zenginliği, görgüleri ve yol göstericilik yetenekleri ile buldukları toplumda birer bilge kişi işlevini üstlenmişlerdir (Yıldırım 505). Bu nedenlerle de toplum içinde saygı uyandırmışlardır. Bu durumu, Manas Destanı'nda da görmek mümkündür. Halkın Irçı Oğul'u büyük bir saygı ile dinlediği kaynaklarda yer almaktadır:

“Iraman’ın Irçı oğlu olarak ün yapmıştı, ozanlığını gösterdi. Karkıra’nın halkı kırırdamadan onu dinliyordu” (Korkmazlar 117).

“Iraman’ın Irçı oğlu münadi idi, şair olarak ün yapmıştı, kemale ermiş bülbül gibi ötmekte idi. Delikanlı ozanlığını gösterdi. Karkıra’nın yeşil sahasını ot gibi kaplayan kalabalık halk kırırdamadan onu dinliyordu” (Yusupov 193).

Bu kısımlarda Irçı oğul, *kemale ermiş bülbül gibi şarkı söyleyen* olarak nitelenmiş ve ozanın şarkı/türkü söyleme biçimi övülmüştür. Irçı Oğul, burada toplumun *sanat ihtiyacını giderme, eğlendirme* işlevlerini yerine getirmiştir.

Sayakbay Karala oğlu’nun anlatımında ise Kökötöy’ün Aşı kısmında Irçı Oğul’un şiir okuması işlenmiştir:

“Төлөмөндүнтөлгөчү, Төлгөтартып башында, Ырамандын Ырчыуулу Ырдап турат кашында” Tölmön’ün falcısı, Fal açır başında, Iraman’ın Irçı Oğul, Şiir söyler göz önünde (Karalaev 2: 1/2977-2980).

Karala oğlu’ndan derlenen, Manas Destanı’nın ikinci cildinde, Irçı Oğul bilhassa kırk yiğit içinde ismi anılarak sık sık işlenir.<sup>6</sup>

Orozbakoğlu’ndan derlenen destanın dördüncü cildinde ise Irçı Oğul’un söyledikleri ile itibar gördüğü, kırk yiğitten biri olduğu sıklıkla tekrar edilir.<sup>7</sup>

Destanda Irçı Oğul’un *habercilik* görevini üstlendiği de işlenir. Buna ilişkin bir örnek şöyledir: “Ertesi gün de Han Almambet erlerin sayısını alacağım, gidip söyleyin, eğer biri eksik olursa başını alırım, diye Iraman’ın Irçı oğlunu haberci gönderdi” (Yusupov 222).

Manas’ın en büyük dostu Almambet’in ölüm haberi de Irçı vasıtasıyla yapılır. Büyük üzüntü yaratacak olan bu haberi, Irçı Oğul gibi saygı gören, Manas tarafından sevilen bir kişinin vermesi önemlidir. Çünkü buna herkes cesaret edemez. Irçı Oğul’un Manas’ı görünce haberi anlatım biçimi dikkat çekicidir. Burada verilen haberin acısı, davranışlara yansımış; ozan haberi teatral bir şekilde sunmuştur:

“Iraman’ın Irçı oğlu Han Manas’ı görünce sol böbreğini tutup kamçısıyla yere dayanarak şiir söyledi, kırk çora yiğitlerinin öldüğünü, askerlerin kırıldığını, ezildiğini şiirle anlattı: Arslanım beyim, Han Manas, asil arslanlardan ayrıldık. İt-ölbös’ün çölünde dövüşüp çolpan gibi çoralardan ayrıldık. Bahadır Almambet’in kılıcı eğildi...” (Yusupov 263).

Bu kısımda Irçı Oğul, habercilik görevi ile Manas'ın yanına gitmiş; ancak bu haberi ağıtçılık görevi ile birleştirerek duyurmuştur. Ayrıca bu duyuruşu, sanatsal ve dramatik bir şekilde gerçekleştirmiştir.

Alamambet'in köyüne gitme görevi de yine Irçı Oğul'a verilir:

“Ырчы уул менен Боз уулга, Хан Бакай берип тапшырма: - Алып барып түшүр, - деп, Алмамбеттин айлына, - Айкөл Манас артынан” Irçı uul ile Boz uul'a, Bakay Kağan talimat verir: -Al da götür - diye, Almambet'in köyüne, - Cömert Manas ardından (Mamay 23/396-400).

Ölüm haberini, ölenin yakınlarına iletme görevi, Kazaklarda da ozanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ağır kaygı ve gönüldeki üzüntüyü hafifleten de, izini yok eden de müzik aletidir diye düşünen Kazak Türkleri, “estirtüv” ve “köñil aytuv” (baş sağlığı) diye adlandırılan çok sayıda eser meydana getirmişlerdir. Ölüm haberi, söz ustaları tarafından dokunaklı ezgiler yardımıyla, alıştırılarak verilmiştir (Aça 102). “Şeşen”, “akın” gibi adlarla adlandırılan söz ustaları, hayat ve ölüm hakkındaki felsefi düşüncüyü en etkili şekilde dillendirebilecek kişiler olarak kabul edildikleri için, bu görevi gerçekleştirmişlerdir (Aça 130). Manas Destanı'nda Irçı Oğul'un bu görevi üstlenmesi, aynı gelenekten kaynaklanıyor olmalıdır.

Destanın ilerleyen kısımlarında Manas'ın ordusu yenilir. Ancak halkın çok korkması istenmez ve Irçı Oğul, halka iyi haberler vermesi için yollarını.

“Kurban olayım Irçı Oğul halkına, kaplan Manas Beyini Pekin'e han yaptık de. Kalmuk hanını dizgine bağladık de... Irman'ın Irçı oğlu haberi şarkı söyleyerek ulaştırdıktan sonra umut ile keder içinde bulunan zavallı milletin hepsi, çoluk çocuktan ihtiyarlarına kadar canlandı, sevindi” (Yusupov 269-270).

Destanda Irçı Oğul'un sadakati de işlenir:

“Манас калды жарадан, Бакай аны караган, Ырчы уул калды барбаган, Андан башка бул жерде” Manas'ın yarası iyileşti, Bakay ona baktı, Gitmeyen tek Irçı Oğul kaldı, Ondan başka burada (Mamay 43: 37-40).

Destanın Manas kısmının sonuna doğru öleceğini anlayan yaralı Manas'ın halkı, ailesi ve kırk yiğidi için endişelendiği görülür. Burada, içlerinde bir ozan olan Irçı'nın da yer aldığı kırk yiğidin önemi, bir kez daha vurgulanmış olur.

Manas'ın ölüm anından hemen önce Irçı Oğul yine çok önemi bir işle görevlendirilir ki bu, diğer görevlerinden daha farklıdır:

Manas'ın yaşadığı devirde bir gelenek ve görenek vardı. Ölüm bekleyen Kırgız, ölümünden sonra yapılacak törenin nasıl yapılacağını öğrenmek, bazı bölümlerinin provasını görmek isterdi. Manas Alp da ölümünden sonra yapılacak törenin hazırlıklarını öğrenmek istedi fakat ölümünün çok yaklaştığını anlayıp son vasiyetini söylemeye çalıştı: ... (Kankey'e) Dışarıda bulunan bahadırları, alpları buraya çağır. ... İraman'ın Irçı oğlu yanıma gel de ırlasana... (İnan 185-186)

Kırgızların ve tüm Türklerin manevi hayatlarına ışık tutan Manas Destanı'ndan alınan bu kısımda, cenaze törenine ilişkin geleneklerden söz edilmiştir. Ölümünden sonra düzenlenecek olan cenaze töreninin provasını izleyemeyeceğini anlayan Manas, dostlarını son kez görmek istemektedir. Bu kısmın çok uzamaması için alıntıyı kısa tutmayı tercih ettik. Özet olarak Manas, sevdiği sekiz kişinin adını saymıştır ve bunlardan birisi de İraman'ın oğlu Irçı Oğul'dur. Manas ölmeden önce ırcıdan, ır yani türkü söylemesini istemektedir.

Ölüm ile ilgili törenlerde, kişinin ölmeden önceki son anlarından, ölümün gerçekleşmesi ve bu duruma bağlı olan bütün ritüellerde icra edilen türlere kadar Kırgız halk edebiyatı oldukça zengin bir repertuara sahiptir (Temür 309). Burada anlatılan, Kırgızlardaki önemli ır (türkü) biçimlerinde olan vasiyet ırlarıdır. Bunlara, *kereez (vasiyet) ırları* denilir. Kereez ırları, öleceğini hisseden kişilerin, geride kalacak yakınlarına vasiyet mahiyetinde söyledikleri ırlardır. Bunlarda, kendinden sonra geride kalanların nasıl davranması gerektiği, mal ve mülkün nasıl idare edilmesini arzuladığı, ölü aşının nasıl verilmesini beklediği gibi temalar işlenir. Kereez ırlarının kimi zaman, kişiler tarafından, kendilerinin ölümünden sonra gelip evlerinde okunmak üzere akınlara ısmarlandığı olur (Yıldız 548). Bu kişilerin ölmeden önce kendi koşoklarını ısmarlama nedenleri, hem vasiyetlerini bildirmek hem de ölümlerinden sonra nasıl kereez ırları söyleneceğinden emin olmaktır. Vasiyetlerin ezgili şekilde okunması, oldukça dikkat çekici bir durumdur. Geleneklerde müziğin kullanımının tespiti, müzikolojik kaynaklar içinde kabul edilir. Bayramlar, dini törenler, düğünler ve cenaze törenlerinde yer alan müzikal eserler, müzikolojinin alt dallarından olan müzik sosyolojisi için önem taşır (Uslu 78-82). Ayrıca tarihsel müzikolojinin de inceleme alanına dâhildir. Bu anlamda kereez ırları, müzikoloji açısından özel bir yere sahiptir. Zira kişi kendisinden sonra olmasını istediği her şeyi bir ırcıya anlatmakta ve bu vasiyet, ırcının yaptığı müzik ile herkese duyurulmaktadır.

Kereezler, tören türkülerinin en eski türleri arasına girer. Türküyü vasiyet eden kişi öldükten sonra, halk tarafından tanınan ırçılarca *Geçmişin Vasiyeti* adı altında icra edilmektedir. Bu gelenek halk arasında oldukça yaygındır. Kereezler, manzum ve mensur olmak üzere iki türde söylenirler (Temür 309).

Aşlarda icra edilecek olan kereez (vasiyet) ırlarında, ölüm vaktinin yakın olduğunu düşünen kişinin, genellikle ırçılara isteklerini naklettikleri düşünülürken, Manas'ın da Irçı Oğul'u kendi kereezi hakkında istediklerini iletmek için çağırması muhtemeldir.

### Sonuç

Manas Destanı'nın çeşitli varyantlarını içeren neşirlerin incelenmesi sonucunda, destanın önemli karakterlerinden birisi olan ozan Irçı Oğul'un aşar-ğıda belirtilen görevleri üstlendiği saptanmıştır.

Irçı Oğul, bir ozan olarak müzisyenliği ile öne çıkmaktadır. Destanda onun güzel sesi, *kemale ermiş bülbül gibi* benzetmesiyle vurgulanmıştır. Halkın Irçı Oğul'a saygı duyduğu ve onun ırlarını sessizce dinlediği belirtilmiştir. Irçı Oğul'un *toplumun sanat ihtiyacını giderme* ve onları *eğlendirme* işlevini yerine getirdiği tespit edilmiştir. Destanda Irçı Oğul'un söz söyleme sanatındaki ustalığı ve güzel sesinin yanı sıra, akıllı, doğru sözlü, sadık, vefakâr olarak da nitelendirildiği görülür.

Bilhassa at yarışı, cirit atma yarışı gibi müsabakaların duyurulması, eğlen-çeli toplantıların ilan edilmesi ya da savaşta askerlere duyurular yapılması, Irçı Oğul'un görevleri arasındadır. *Münadilik* olarak da adlandırılan *duyuru yapmalılan etme* görevini yerine getiren Irçı Oğul, bunu pek çok kez kopuzu ile çalıp söyleyerek gerçekleştirmiştir.

Hanı ya da başka kişileri överek yüceltme/*methiye dizme* görevi Irçı Oğul'un vazifeleri arasındadır. Gergin devlet görüşmelerinde Irçı Oğul'un kopuz çalarak hükümdarı övmesi, böylece ortamın yumuşaması, destanda ele alınan konular arasındadır. Bu davranış ile duruma göre kritik devlet görüşmelerinde ilişkileri yumuşatma ya da karşı tarafa kendi hükümdarının özelliklerini duyurma veya gurur okşama gibi amaçlar gerçekleştirilmiş olur.

Irçı Oğul'un sık sık yerine getirdiği bir diğer görevi ise *haberciliktir*. Destanda pek çok kez görüldüğü üzere ozan, olumlu ya da olumsuz haberleri ilgili kişi ya da kişilere ulaştırmakta ve bu haberleri sanatsal bir tavırla sunmaktadır.

Askerlere ve çeşitli müsabakalarda yarışmacılara *cesaret verme* görevi Irçı Oğul'a aittir. Müziğin etkileyici gücünden yararlanan ozan, cesaret verme amacıyla ırlar söylemiş, kopuz çalmıştır.

Yoğ/yug adı verilen cenaze törenlerinde sagu yani ağıt söyleyen kişiler, Türk Dünyasının tamamında görülmektedir. Ölenin yakınlarının dışında bunu iş olarak yapan ağıtçılar da vardır. Manas Destanı'nda *ağıtçılık* görevini bir ozan olan Irçı Oğul'un yaptığı görülmektedir. Irçı Oğul hem Kökötöy Han'ın hem de Almambet'in ölümü sonrasında ağıtlar söylemiştir. Bilhassa Almambet'in ölümünü Manas'a iletirken acının büyüklüğü ile teatral, dramatik davranışlar eşliğinde ağıt okumuştur.

Son kısımda ise Manas'ın Irçı Oğul'u Kırgız geleneklerine has şekilde *vasiyet ırzı* hazırlamak amacıyla çağırdığı düşünülmektedir. Kereez ırları, Kırgızlarda ölenin vasiyetini, temennilerini içeren bir türdür. Destanın incelenen Manas kısmının sonunda da Irçı Oğul'a bu görevin verildiğini söylemek mümkündür.

Yukarda sunulan bilgiler ışığında, Irçı Oğul'un ozan kimliğinin niteliğini tespit etmek için, Dursun Yıldırım'ın "Dede Korkut'tan Ozan Barış'a Dönüşüm" başlıklı makalesinde yer alan bilgilere başvurmak yerinde olacaktır. Dursun Yıldırım, söz edilen çalışmasında, Dede Korkut'un yaşadığı döneme ilişkin olarak, üç tip ozandan söz eder:

Bunların ilki, Dede Korkut'un temsil ettiği bilge ozan tipi, ikincisi ilkinin tertip etmiş olduğu boyların çalınıp söylenmesi miras bırakılan alp ozan tipi, üçüncüsü ise ilden ile, evden eve, obadan obaya, düğünden düğüne, toydan toya gezip dolaşan, buralarda çalıp söyleyen; insanların dertlerine ve sevinçlerine ortak olan; onların iyisini, kötüsünü; nekesini cömerdini; yiğidini, korkağını bilen, sözünü kimseden sakınmayan, sözlerinde ve hareketlerinde dokunulmazlığı olduğu görülen gezginci ozan tipidir. (Yıldırım 509)

Köprülü ise alp ozanlar için şu bilgileri vermektedir: "...alp ozanlar tabiri, alplar yani kahramanlar arasında da ozanlar yetiştiğini göstermektedir" (Köprülü 136).

Manas Destanı'ndaki konumu ve görevleri incelendiğinde Irçı Oğul'u, Dede Korkut gibi bilge ozan sınıfına dâhil etmek mümkün gözükmemektedir. Çünkü Dede Korkut'un her daim danışılan, sözünden çıkılmayan bir kimliği vardır:

“Korkut Ata Oğuz kavumunun müşkilini hallederdi; her ne iş olsa Korkut Ataya danışmayınca işlemezlerdi; her ne ki buyursa kabul ederlerdi, sözün tutup tamam ederlerdi” (Gökyay 19).

Irçı Oğul da saygı gösterilen, müziği ve sözleri dinlenen, güzel meziyetleri olan bir ozandır. Ancak Dede Korkut'un konumuna sahip değildir. Irçı Oğul için, Han Manas'ın yanında bulunması ve onun kırk yiğidinden birisi olması nedeniyle, alp ozan kimliğini taşımaktadır denilebilir. Bununla birlikte, haberleri taşıması, duyurular yapması, insanların sevinç ve üzüntülerine ortak olması, onun aynı zamanda gezginci ozan özelliklerini de taşıdığını göstermektedir.

Irçı Oğul, destan boyunca çeşitli görevleri ile önemini hissettirmiştir. Bir ozanın böylesi önemli bir destandaki yeri, gerek Kırgızlarda gerekse tüm Türk Dünyasında ozanların konumunu göstermesi bakımından dikkate değerdir. Sevinçli anlarda kopuzu ile halkı eğlendiren ozan Irçı Oğul, aynı zamanda ölüm acısını dillendiren, devlet görüşmelerinde görev alan, önemli haberleri ileten, kopuzu ile duyurular yapan; bir diğer deyişle toplumun her anında yanında olarak onun dili olan bir kişi olmuştur.

### **Açıklamalar**

- 1 Detaylı bilgi için Rahmatullin. “Manas.” Ala Too, no. 8-9, 1992.
- 2 Tüpök: At kuyruğu, at kuyruğundan (Kırgızca-Rusça Sözlük - <http://el-sozduk.kg>)
- 3 15. Kısım: Манастын Бакай... (Manasın Bakay...) Dize sıra no: 387-392 arası. Kırgız Milli Kütüphanesi'nce dijital ortamda hazırlanan Karalaev, Orzabakoğlu ve Mamay anlatılarına ilişkin alıntılar; bu çalışmada yukarıdaki gibi kaynaklandırılmıştır. Söz konusu kaynakların Türkiye Türkçesine aktarımı bu çalışma ile yapıldığı için, Kırgızcasına da yer verilmiştir.
- 4 İlgili kaynakta Irçı Oğul'un söylediği sözün doğruluğunun methedildiği ve kırk yiğitle giriştikleri savaşların zikredildiği bölüm ve dize sıraları: 9/72-74; 11/1619-1763-2240-2253-2257-2259-2333-2389-2411-2592; 12/338.
- 5 Münadi: Kamuya duyurulmak istenilen şeyleri yüksek sesle haber vermeyi iş edinmiş olan kimse.
- 6 İlgili kaynakta Irçı Oğul'un genellikle kırk yiğit içinde zikredildiği bölüm ve dize sıraları: Karalaev C.II 1/2979-3444-5579-5580-6539, 2/181-471-474, 9/1943-2694, 10/ 42.
- 7 İlgili kaynakta Irçı Oğul'un genellikle kırk yiğit içinde zikredildiği bölüm ve dize sıraları: Orozbakoğlu C.IV 2/205-939, 5/334, 7/27-480-488-517-702-709-734-750-808-820-835-854.



## Kaynaklar

- Aça, Mehmet. “Kazak Destanlarında Ölüm Haberi ve Niyet İfadesinin Şifreli Anlatımı.” *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*, ed. E.G.Naskali ve E.Şahin, Picus Yayınları, 2008.
- Akyüz, Çiğdem. “Dünden Bugüne Türk Dünyası Destan Anlatıcıları.” *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, no. 6, vol. 4, 2011, ss. 15-26.
- Büyük Sözlük*, www.tdkterim.gov.tr (08.10.2014)
- Cumakunova, Gülzara. “Manasçı ve Manas Destanı Araştırmacıları.” *Türk Lehçeleri ve Araştırmaları Dergisi*, no. 3, 1995, ss. 90-93.
- Çeribaş, Mehmet. “Kırgız Halk Edebiyatı'nda Yarışma Temelli Bir Tür: “Aytış”.” *Acta Turcica*, no. 2, vol. 1, 2010, ss. 59-74.
- Çeribaş, Mehmet. “Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneğinde Efsanevi Manasçılar ve Akınlar.” *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum - Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, no. 1, vol. 2, 2012, ss. 64-84.
- Çobanoğlu, Özkul. *Türk Dünyasında Epik Destan Geleneği*. Akçağ Yayınları, 2007.
- Daniyarov, Sanjarbek. “Manas” Destanı'nın Derlenmesinin Yayınlanmasının ve Yeniden Araştırılmasının Tarihi.” Çev. R. Abdykovlova, *Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1995, ss. 89-97.
- Ergun, Metin. “Hakas Hayçıları ve Hayçılık Sanatı.” *Milli Folklor*, no. 3, vol. 19, 1993, ss. 19-26.
- Ergun, Metin. “Manasçılık Mektepleri.” *Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1995, ss. 99-106.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*. Kabalıcı Yayınları, 2006.
- Gölgeci, Meral. “Manas Ozanları.” *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*, hzl. Emine Gürsoy-Naskali, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995, ss. 61-94.
- Hey'et, Cevat. *Türklerin Tarihi ve Kültürüne Bir Bakış*. Çev. ve hzl. M. Müderriszade, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- İnan, Abdülkadir. *Manas Destanı*. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1972.
- İnayet, Alimcan. *Yusuf Mamay ve Manas Destanı - Doğu Türkistan Kırgız Varyantı*. Bilgi Kültür Sanat Yayınları, 2010.
- Karabacak, Esra. “Manas Destanı'nda Ganimet Anlayışı.” *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*, hzl. Emine Gürsoy-Naskali, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995, ss. 197-201.
- Karalaev, Sayakbay. *Манас Эпосы I-мом.* (Manas Eposu C.1), Kırgızistan: ISBN-10(13): НН 3, 1984.

- Karalaev, Sayakbay. *Манас Эпосу 2-том.* (Manas Eposu C.2), Kırgızistan: ISBN-10(13): НН 4, 1984.
- Kıdırbayeva, Raisa. “Manas ve Eski Türklerin Destan Geleneği.” *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*, hzl. Emine Gürsoy-Naskali, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995, ss. 21-31.
- Kırbaşev, K. “Irçıuul.” *Manas Entsiklopediya II.* 1995, s. 566.
- Korkmazlar, Fatih. *Manas Destanı.* Anonim Yayınları, 2011.
- Köprülü, M. Fuad. *Edebiyat Araştırmaları 1.* Akçağ Yayınları, 2012.
- Kütükoğlu, Mübühät S. *Tarih Araştırmalarında Usül.* Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- Manas Entsiklopediya I.* Bişkek: ISBN 5 – 89750–013–4, 1995.
- Manas Entsiklopediya II.* Bişkek: ISBN 5-89750-035-5, 1995.
- Mamay, Yusuf. “Манас” эпосу - Жусуп Мамайдын айтуусунда (“Manas” Destanı - Cusup Mamayın Anlatımı). Шинжиан эл басмасы (Şinjan el yazmasından), (Арабаев ат. университеттин мамлекеттик тил жана маданият иниституту) Arabev Üniversitesi, Devlet Dil ve Kültür Enstitüsü Yayınları, 2004.
- Naskali, Emine Gürsoy. *Manas Destanı.* Türksoy Yayınları, 1995.
- Orozbakoğlu, Sagımbay. *Манас Эпосу 1-чи кутен* (Manas Destanı 1. kitap). Kırgızistan: ISBN-10(13). С. Кирг.М23, 1978.
- Orozbakoğlu, Sagımbay. *Манас Эпосу 2-чи кутен* (Manas Destanı 2. kitap). Kırgızistan: ISBN-10(13): М23, 1979.
- Orozbakoğlu, Sagımbay. *Манас Эпосу 4-чи кутен* (Manas Destanı 4. kitap). Kırgızistan: ISBN-10(13): 81 КИ – 1 М 23, 1982.
- Orozbakoğlu, Sagımbay. *Манас Эпосу 3-чи кутен* (Manas Destanı 3. kitap). Kırgızistan: ISBN-10(13): 81 КИ – 1 М 23, 1984.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. “Eski Türklerde Devlet Meclisi “Toy” Üzerine Düşünceler.” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, no. 28, vol. 45, 2009, ss. 1-11.
- Temür, Nezir. “Kırgız Folklorunda Ritüelistik Türler.” *Gazi Türkiyat Dergisi*, no. 6, 2010, ss. 297-317.
- Türkmen, Fikret, ve Ş. Uraimova. *Kırgız Destanları 6 - Manas Destanı, Sagımbay Orozbakoğlu, S.Musayev, A. Akmataliyev.* Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- Uslu, Recep. *Müzikoloji Kaynakları.* İTÜ Vakfı Yayınları, 2006.
- Yıldız, Naciye. *Manas Destanı (W.Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller.* Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
- Yıldırım, Dursun. “Dede Korkut’tan Ozan Barış’a Dönüşüm.” *Türk Dili*, 1999, ss. 505-530.
- Yusupov, Keneş. *Manas Destanı.* Türkiye Türkçesine Aktaranlar. Fikret Türkmen ve Alimcan İneyet, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009.

# Irci Ogul and His Duties in Manas Epic\*

Feyzan Göher\*\*

## Abstract

Besides being an important product of Kirghiz folk literature, the Epic of Manas is the treasure of the entire Turkic World in terms of its historical and cultural value. In this epic, it is possible to see the traditions and customs of the Turks, their perceptions of the past, the values they attach importance to, and their cultural and artistic characteristics. Poets, who are of great value for Turkic music history and Turkic folk literature, are also included in the Manas Epic. The leading one among these poets is Irçı Oğul who is one of the prominent characters of the epic. Determining the duties undertaken by Irçı Oğul as a poet is the fundamental aim of this study. In this descriptive study, various variants and publications of the Epic of Manas were used.

At the end of the study, it was determined that Irçı Oğul had the duties of making an announcement (herald), journalism, entertaining, giving encouragement, praising/praising, lamenting, and saying testaments, and examples of these duties were richly included in the Manas Epic. The results reveal the importance of poets for Turkish society and emphasize the position of music in Turk's life.

## Keywords

Epic, Epic of Manas, poet, Irçı Oğul, kopuz (Turkish lute), historical musicology, cultural musicology.

---

\* Date of Arrival: 10 February 2015 – Date of Acceptance: 13 July 2016

You can refer to this article as follows:

Göher, Feyzan. "Manas Destanı'nda Irçı Oğul ve Görevleri." *bilig*, no. 101, 2022, pp. 115-134.

\*\* Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir University, Turkish Music and State Conservatory, Department of Musicology – Niğde / Turkey

ORCID: 0000-0001-5313-0763

feyzan\_goher@yahoo.com

# Ырчы-уул как герой эпоса «Манас»\*

Фейзан Гёхер\*\*

## Аннотация

Эпос «Манас», который является самым важным произведением кыргызской народной литературы, с точки зрения исторической и культурной ценности признан сокровищем всего тюркского мира. В эпосе можно увидеть обычаи и традиции тюрков, их ценности, культурные и художественные особенности народа. В эпосе «Манас» также действуют поэты, которые имеют большое значение для истории тюркской музыки и тюркской народной литературы. Во главе таких поэтов стоит Ырчы-уул - один из самых важных персонажей эпоса. Основной темой данного исследования является установление задач и обязанностей, которые исполняет Ырчы-уул в качестве поэта. Автор также ставил целью на примере Ырчы-уула подчеркнуть важность поэтов в кыргызском и во всем тюркском мире. Для целей данного исследования, которое носит описательный характер, были использованы различные варианты текста эпоса.

В результате исследования установлено что Ырчы-уул выполнял такие функции как глашатай, вестник, певец, он призывал к подвигам, составлял хвалебные стихи, плачи и завещания в форме стихов. В эпосе «Манас» имеется очень большое количество примеров этим функциям поэтов.

## Ключевые слова

Эпос, Манас, поэт, Ырчы-уул, комуз, историческое музыковедение, культурное музыковедение.

\* Поступило в редакцию: 10 февраля 2015 г. – Принято в номер: 13 июля 2016 г.  
Ссылка на статью: Göher, Feyzan. “Manas Destanı’nda Irçı Oğul ve Görevleri.” *bilig*, no. 101, 2022, pp. 115-134.

\*\* Проф., д-р, Университет имени Омера Халисемира в Нииде, Государственная консерватория / факультет турецкой музыки, кафедра музыкологии – Нииде / Турция  
ORCID: 0000-0001-5313-0763  
feyzan\_goher@yahoo.com